

Koncepcje Marii Wojtak – perspektywa mediolingwistyczna

Danuta Kępa-Figura

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

dkepa@op.pl

ORCID: 0000-0001-8753-6980

Magdalena Ślawska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

m.slawska@interia.pl

ORCID: 0000-0002-4265-6708

STRESZCZENIE

Celem artykułu było (po pierwsze) pokazanie koncepcji Marii Wojtak jako bazy metodologicznej myślenia o tekście, gatunku, dyskursie i o funkcjonowaniu tych kategorii w mediach, a także (po drugie) zwrócenie uwagi na ich analityczną przydatność w badaniach empirii komunikacyjnej. **Koncepcja:** Autorki, wyszedłszy od syntezy genologicznych dokonań lubelskiej lingwistyki, wskazały możliwe medioznawcze ich zastosowania. **Wnioski:** Zaprezentowane koncepcje Wojtak są humanistycznym myśleniem o tekście, gatunku, dyskursie w mediach, pozwalającym na badanie najbardziej skomplikowanych zjawisk komunikacyjnych. **Oryginalność/wartość poznawcza:** Wartością artykułu jest nie tylko oryginalna mediolingwistycznie uwarunkowana synteza koncepcji Wojtak oraz zwrócenie uwagi na ich medioznawcze zastosowania, ale także sposób wizualizacji tych koncepcji.

SŁOWA KLUCZOWE

Maria Wojtak, genologia, mediolingwistyka, gatunek, gatunek medialny, dyskurs medialny, wizualizacja koncepcji naukowych

W niniejszym artykule, dokonując syntezy koncepcji wybitnej lubelskiej mediolingwistki Marii Wojtak, chcielibyśmy zrealizować dwa cele. Po pierwsze, pokazać te koncepcje jako bazę metodologiczną humanistycznego myślenia o tekście, gatunku, dyskursie i funkcjonowaniu tych kategorii w mediach. Po drugie, zwrócić uwagę na ich analityczną przydatność w badaniach empirii komunikacyjnej – nie tylko medialnych tekstów, ale mediów w ogóle. Tym samym, czyniąc punktem wyjścia fenomen metodologii Marii Wojtak jako najważniejszej twórczyni polskiej genologii medialnej, zabieramy głos w dyskusji dotyczącej wybranych uwarunkowań funkcjonowania mediolingwistyki jako subdyscypliny nauk o mediach.

1. Mediolingwistyka – obiekt badań i ich cele

Mediolingwistyka funkcjonuje w Polsce jako subdyscyplina językoznawstwa i medioznawstwa. Jej powstanie proklamował Bogusław Skowronek, publikując w 2012 roku artykuł *Mediolingwistyka: założenia koncepcji*, zapowiadający książkę *Mediolingwistyka. Wprowadzenie*, która ukazała się w roku 2013 (Skowronek, 2012; Skowronek, 2013).

Od tego czasu nie tylko wzrosła świadomość specyfiki badań mediolingwistycznych, lecz także ukonstytuowało się środowisko badaczy identyfikujących się z tą subdyscypliną. Źródłem mocy sprawczej manifestu Skowronka była nie tylko specyfika polskiej drogi do medioznawstwa, której początki wyznacza lingwistycznie uwarunkowana prasoznawcza działalność Walego Pisarka, lecz także – a właściwie przede wszystkim – równoległe metodologicznie analizy przekazów medialnych prowadzone pod szyldem lingwistyki. Cel mediolingwistyki w kształcie zaproponowanym przez Skowronka to

„badanie struktur i użycia języka w jego medialnym kontekście; opis i analiza poszczególnych podsystemów, mechanizmów tworzenia określonych tekstów (także w wymiarze genologicznym), celów pragmatycznych, kontekstowych warunków funkcjonowania, wreszcie sposobów oddziaływania” (Skowronek, 2013, s. 18–19).

Rewizja tego celu, zaproponowana przez Danutę Kępę-Figurę (2021, w druku), uwzględniła późniejsze przemyślenia autora koncepcji mediolingwistyki. Skowronek, dookreślając obszar badawczy subdyscypliny, jako pole badań mediolingwistycznych wskazał dyskurs medialny, za „najistotniejsze kategorie interpretacyjne” tych badań uznał dyskurs, gatunek i styl, a za najpilniejsze zadanie „pogłębienie badań multimodalnych” (por. Skowronek, 2018a, s. 11–19; 2018b, s. 68–70; 2019, s. 21–33; 2021, s. 157–170). Kępa-Figura, uwzględniając te postulaty oraz spostrzeżenie niemieckich mediolingwistów o multimodalnym potencjale każdego tekstu (Bucher, 2015; Klemm & Stöckl, 2015; Kress, 2011; Stöckl, 2015), pytania o przedmiot zainteresowania i cele mediolingwistyki wiąże z refleksją dotyczącą granic tekstu, procesualnością jego odbioru oraz jego funkcjonowaniem w dyskursie. Dowodzi, że na sposób myślenia o granicach tekstu ma wpływ myślenie o jego gatunkowości, uwzględniające paratekstowość, metatekstowość i hipertekstowość komunikacji. Sankcjonuje tym samym analityczne praktyki mediolingwistyczne, w których obiektem zainteresowania są teksty jako byty obarczone uwarunkowaniami gatunkowymi i dyskursywnymi. Teksty, a nie jedynie ich warstwa werbalna.

Spostrzeżenia te pokazują, że polska mediolingwistyka weszła w etap dookreślania swoich metodologicznych podstaw. Przyjmując założenie funkcjonowania tekstu jako przedstawiciela określonego gatunku, etap ten rozpoczynamy od zwrócenia uwagi na miejsce genologii medialnej w badaniach mediolingwistycznych, a punktem wyjścia czynimy fenomen metodologii Marii Wojtak jako najważniejszej twórczyni polskiej genologii medialnej. Realizując ten cel, można przywołać dwa ściśle związane ze sobą argumenty – argument przydatności koncepcji Marii Wojtak do realizacji zadań mediolingwistyki oraz argument praktyki wykorzystania tych koncepcji przez śro-

dowisko badaczy mediów. W niniejszym artykule omówimy pierwszy z tych argumentów. Omówieniu drugiego poświęciliśmy osobne opracowanie (por. Kępa-Figura & Ślawska, 2023).

2. Dyscyplinowe uwarunkowania koncepcji Marii Wojtak

Niezwykle trudno jest zbudować syntezę dokonań Marii Wojtak ze względu na ich rozległość oraz dyscyplinowe skomplikowanie pól badawczych, na których lubelska badaczka pracowała. Jeszcze trudniej zbudować syntezę oryginalną, niebędącą powtórzeniem omówień i podsumowań autorstwa samej Wojtak (zawartych w artykułach *Genologiczna analiza tekstu* – Wojtak, 2014a; *Genologia medialna czy po prostu genologia* – Wojtak, 2019b; *Teoretyczne obramowanie analiz gatunków prasowych (medialnych) – propozycja autorska* – Wojtak, 2019c, a także w monografii *Wprowadzenie do genologii* – Wojtak, 2019a), jak i syntetyzujących odczytań zaproponowanych przez Małgorzatę Kitę (*Maria Wojtak „na medialnym polu badawczym”. I nie tylko...* – Kita, 2017) oraz Grzegorza Ptaszka (*Wkład Profesor Marii Wojtak w rozwój genologii medialnej* – Ptaszek, 2017)¹. Co ważne ze względu na temat naszego artykułu, większość tych podsumowań była formułowana z uwzględnieniem perspektywy mediolingwistycznej. Przyczyną potrzeby sformułowania tak profilowanych syntez było nie tylko to, że Wojtak oparła swoje odkrycia (między innymi) na empirii komunikacji medialnej, a badania nad gatunkami medialnymi ściśle złączyła z polem badań medioznawczych, lecz także to, że odkrycia te zostały przejęte przez środowisko polskich mediolingwistów². Lubelska lingwistka, wyszedłszy od pola badań nad dziennikarstwem, zbudowała fundamenty genologii medialnej jako sposobu myślenia o tekstach medialnych.

Warto tutaj zaznaczyć, że Maria Wojtak wyraźnie unika deklaracji dotyczącej dyscyplinowej tożsamości własnych badań (por. Wojtak, 2019a, s. 108; 2019b, s. 194). Niewątpliwie jest genolożką, ale tę jej przynależność trzeba obudować komentarzem. Badaczka, traktowana jako przedstawicielka genologii lingwistycznej, uprawia genologię jako przestrzeń badawczą o profilu humanistycznym – teorię komunikacji międzyludzkiej opartą na oglądzie rzeczywistych, zarówno konwencjonalnych, jak i innowacyjnych, zachowań komunikacyjnych z różnych przestrzeni komunikacyjnych. Pamiętając, że szerokie rozumienie humanistyki obejmuje społeczny wymiar komunikacji międzyludzkiej, genologię Wojtak chciałabyśmy dookreślić jako *genologię humanistyczną*. Widzimy tu Marię Wojtak jako kontynuatorkę myśli Stefani Skwarczyńskiej, której model gatunku Stanisław Gajda nazwał *humanistyczną teorią gatunku* (Gajda, 1993, s. 248). Przyjęcie takiej perspektywy przypomina o tym, że wszystkie pola komunikacyjnej działalności człowieka mają wspólny mianownik, a media są częścią humanistyczno-społecznej rzeczywistości.

3. Koncepcje Marii Wojtak i perspektywy ich zastosowania w badaniach mediów

Rezygnując ze zbędnych powtórzeń, na potrzeby niniejszego opracowania decydujemy się jedynie na krótkie przypomnienie najważniejszych idei lubelskiej badaczki. Korzystamy przy tym z zaproponowanego przez nią klucza interpretacyjnego, ułatwiającego spojrzenie na te idee jako

¹ Do syntetyzujących opracowań z zakresu genologii, w których omawiane są dokonania Marii Wojtak, należą także teksty: Iwony Loewe *Polska genologia lingwistyczna: rekonesans* (2008), Beaty Grochali *Genologia lingwistyczna w służbie medioznawstwa* (2019) oraz Magdaleny Ślawskiej *Perspektywa genologiczna w badaniu tekstów prasowych/ medialnych* (2019).

² Dowody recepcji koncepcji Wojtak odnaleźć można w artykule Danuty Kępy-Figury i Magdaleny Ślawskiej *Koncepcje Marii Wojtak w polskich badaniach komunikacji medialnej – praktyka aplikacyjna* (2023).

na składowe systemu powiązanych ze sobą koncepcji, dotyczących funkcjonowania komunikacji międzyludzkiej, a na genologię jako na jedną z teorii komunikacji.

Punktem wyjścia teorii Wojtak jest pojęcie gatunku wypowiedzi jako bytu, na który można spojrzeć z trzech perspektyw – dynamicznej, statycznej i konkretyzującej (Wojtak 2004a, s. 16; 2019a, s. 115; 2019c, s. 39). Pozwala to na myślenie o gatunku jako (odpowiednio): zbiorze reguł komunikacyjnych, modelu organizacji wypowiedzi, zbiorze wypowiedzi zbliżonych pod względem formalnym, semantycznym i stylistycznym, a więc realizujących określony wzorzec. Wojtak, nie zgadzając się z (atrakcyjnym także dla medioznawców) myśleniem o gatunku jako kategorii rozmytej, proponuje

„rozdzielenie gatunku jako takiego, a więc kategorii abstrakcyjnej o zróżnicowanym potencjale parametryzacyjnym, dynamicznej i pojemnej, oraz gatunku X, kategorii o określonym stopniu konkretyzacji schematu, ujmowanej jako model organizacji tekstów (wypowiedzi)” (Wojtak, 2015, s. 18)

i przypisanie tej konkretyzacji – przez zastosowanie odpowiedniego modelu opisu – „status[u] gatunku regularnego lub nieregularnego o różnorodnych źródłach norm” (Wojtak, 2015, s. 18). Dowodzi tym samym – co szczególnie ważne dla oglądu komunikacji medialnej – że gatunek nie jest kategorią rozmytą, ale pojemną i elastyczną. Taka koncepcja gatunku (por. Wojtak, 2004a; 2004b, s. 29–39; 2008, s. 12–15; 2014b, s. 7–22) doskonale sprawdza się w analizach komunikacji medialnej – jako komunikacji, której cechą charakterystyczną jest zarówno schematyczność, jak i zmienność. Badanie gatunków w mediach jest także (jak mówiła o wariantach wzorca sama Wojtak) perspektywą na „skali paradoksów”³ – między stałością a zmiennością, schematyzmem a indywidualizmem, monologowością a dialogowością, kreacyjnością a dokumentaryzmem.

Zaproponowany przez Wojtak model opisu jest konsekwencją przyjętego sposobu „parametryzacji gatunku” (2019b, s. 196–197). W założeniu badaczki parametryzacja ta ma charakter dwupoziomowy. Za pierwszy poziom myślenia o gatunku uznaje ona wyodrębnienie czterech aspektów wzorca gatunkowego – strukturalnego, poznawczego, pragmatycznego i stylistycznego. Za przejaw strukturalnego aspektu funkcjonowania wzorca gatunkowego uważa przede wszystkim „ramę tekstową, segmentację (podział na segmenty i relacje między segmentami)” (2019b, s. 196); aspektu pragmatycznego – właściwości uczestników komunikacji (tradycyjnie nazywanych nadawcą i odbiorcą), relacje nadawczo-odbiorcze, „potencjał illokucyjny, a także kontekst życiowy gatunku, czyli podstawowe (pierwotne) zastosowanie komunikacyjne (bądź ewentualne zmiany w tym zakresie)” (2019b, s. 196); aspektu poznawczego – „tematykę i sposób jej ujęcia, a więc perspektywę, punkt (punkty) widzenia, hierarchię wartości i inne składniki wizji świata” (2019b, s. 196); aspektu stylistycznego – styl gatunku, „czyli konglomerat cech uwarunkowanych strukturalnie, dookreślonych pragmatycznie i poznawczo oraz związanych z genezą użytych środków stylistycznych” (2019b, s. 197). Taki sposób opisywania gatunku znajduje znakomite zastosowanie w analizie gatunków medialnych. Pokazuje, że o ich specyfice decyduje nie tylko forma ich realizacji, lecz także kontekst ich występowania oraz ewokowany przez nie obraz świata.

Drugi poziom zaproponowanej przez Wojtak parametryzacji gatunku opiera się na spostrzeżeniu możliwości funkcjonowania wzorca gatunkowego pod postacią wzorców kanonicznych (zawierających reguły określające kształt aspektów wzorców poszczególnych gatunków, a tym

³ Wojtak konkretyzuje pojęcie *skala paradoksów*, prezentując gatunki prasowe (2004a, s. 19–20; 2004c, s. 273–294).

samym decydujących o ich tożsamości)⁴, alternacyjnych (będących efektem ilościowych i jakościowych przekształceń wariantów kanonicznych) i adaptacyjnych (czyli wzorców wykształconych przez nawiązania do wzorców obcych) (por. Wojtak, 2004a, s. 18; 2004b, s. 29–39; 2005, s. 440–448). Na tym poziomie Wojtak wyróżnia także innowacyjne formy funkcjonowania gatunków, niemieszczące się w ramach kategorii dotychczas opisanych: okazy (wypowiedzi, których przynależność gatunkową określają oryginalne powiązania z wzorcem) (por. Wojtak 2004a, s. 309; 2019d, s. 85–96; 2020a, s. 99–108; 2020b, s. 95–108; 2020c, s. 595–604; 2021a, s. 319–328; 2021b, s. 63–78) oraz gatunki złożone (gatunki w formie kolekcji i kolekcje gatunków) (por. Wojtak, 2006a, s. 143–152; 2011b, s. 44–56). Spostrzeżenia te są doskonałym punktem wyjścia do odkrycia właściwości różnicujących zjawiska podobne, jak i relacji zachodzących między bytami komunikacyjnymi pozornie odmiennymi. Myślenie wzorcami gatunkowymi pozwala na spojrzenie na teksty medialne z uwzględnieniem zjawiska konwergencji mediów. Tak naprawdę może być traktowane jako narzędzie dowodzące konwergencji mediów. Na przykład, po pierwsze, choć wywiad w prasie jest innym gatunkiem niż wywiad w telewizji, to obie te „wersje” wywiadu mają rdzeń wspólnych właściwości. Po drugie, bliskość gatunkowa różnych wersji wywiadu może polegać na czym innym. Koncepcje Wojtak wykorzystywane do pokazania specyfiki relacji między wywiadem prasowym, telewizyjnym i internetowym Q&A oraz między wywiadem dziennikarskim a internetowym Q&A pozwalają uchwycić charakter medium, w którym wywiad jest realizowany, oraz specyfikę nadawcy medialnego realizującego ten wywiad. Z kolei koncepcje kolekcji gatunków czy gatunków w formie kolekcji dają możliwość opisu całości komunikacyjnych złożonych z wielu gatunkowych form. Współczesne media są bowiem wypełnione takimi skomplikowanymi wypowiedziami.

Za Kępą-Figurą (w druku) należy podkreślić, że propozycja Wojtak jest dla mediolingwistyki przydatna co najmniej z dwóch powodów – ze względu na jej empiryzm oraz elastyczność. Jak pisze Kępa-Figura, wnikliwe i systematyczne doświadczenie i analiza empirii tekstowej (także medialnej) doprowadziły Wojtak nie do uproszczeń, ale do odkryć podobieństw różnych przejawów komunikacji, powiązań międzytekstowych zachodzących w ramach poszczególnych sfer komunikacji, a także między tymi sferami. Wojtak wykorzystwała kategorię gatunku nie do poszatkwania komunikacyjnego kontinuum, ale do pokazania istoty relacji zachodzących między tekstami, między tekstami a wzorcami myślowymi, będącymi ich źródłem, wreszcie – między różnymi wzorcami.

Odnosząc te konstatacje do praktyki badawczej Marii Wojtak, chcielibyśmy podkreślić, że w oglądzie genologicznej rzeczywistości gatunki traktuje ona jako:

- 1) autonomiczne formy (samodzielne gatunki);
- 2) formy pokrewne;
- 3) formy tworzące komunikacyjne kontinuum;
- 4) składniki pól gatunkowych i pól gatunkowych odniesień;
- 5) komponenty tradycyjnych układów stratyfikacyjnych (w nawiązaniu do tradycji prasoznawczej) (Wojtak, 2019b, s. 198).

Opisy gatunków prowadzone przez Wojtak wyraźnie pokazują, że gatunki tworzą komunikacyjne kontinuum, ponieważ są bytami nie tylko autonomicznymi, ale także politypicznymi.

⁴ Ważna wydaje się uwaga badaczki (Wojtak, 2019b, s. 197), która stwierdza, że wariant kanoniczny „Może funkcjonować jako sfera pamięci gatunkowej, w różnym stopniu znanej konkretnym uczestnikom wspólnot komunikacyjnych i dyskursywnych”, a „każdy gatunek dysponuje własnym zbiorem wariantów i w tym się też wyraża bogactwo świata gatunków”.

Współtworzą pola gatunkowe i pola gatunkowych odniesień, dysponując zbiorami wariantów, mając ruchome granice, wykazując tendencję do transgresji. Takie widzenie gatunków jest ukłonem w stronę tradycyjnych taksonomii, ale i bliskie tekstowej empirii. Tradycyjne myślenie o typologii gatunków (por. Ślawska, 2017) jest potrzebne, aby znać tradycję prasoznawczą, ale dopiero widzenie gatunków w ich pokrewieństwie pozwala na analizę skomplikowanych bytów.

Należy zaznaczyć, że w genologicznie uwarunkowanej koncepcji funkcjonowania tekstu mieści się myślenie o relacji między tekstem, gatunkiem a dyskursem (zob. Wojtak, 2011a, gdzie autorka proponuje, by wymienione kategorie traktować jako kolekcję pojęć wzajemnie się oświetlających). Charakterystyka tej relacji pozwala Wojtak na operacjonalizację kategorii dyskursu rozumianego jako

„sposób zorganizowania ludzkiej aktywności, praktyka komunikacyjna określonej społeczności (wspólnoty), która w trakcie różnorodnych interakcji ustala i uzgadnia istotne dla siebie treści (wizję świata), konserwuje stosowne scenariusze zachowań komunikacyjnych oraz reguły ich wypełniania za pośrednictwem wypowiedzi (i/lub środków niewerbalnych)” (Wojtak, 2011a, 70–71).

Wojtak podkreśla, że sam dyskurs jest dookreślany przez konkretne parametry, takie jak tematyka, relacje świata dyskursu do rzeczywistości, relacje nadawczo-odbiorcze. Dookreślają go także interakcje modelowe. Istotne ustalenia przynosi myśl Wojtak, że w ramach dyskursu funkcjonują gatunki będące jego komunikacyjną realizacją, „która z całej gamy dyskursywnych parametrów wycina i kształtuje poszczególne wymiary, dostosowane do określonej interakcji” (Wojtak, 2011a, s. 71), zaś teksty są ich ukonkretnieniem. Tekst jest więc realizacją wzorca i gatunkowego, i dyskursywnego. Dyskurs jest i wzorcem, i sposobem jego realizacji (por. Wojtak, 2011a, 71–72; 2015a, s. 31–44). W kolekcji pojęć operacjonalizowanych przez Wojtak swoje miejsce ma również styl, który będąc jednym z aspektów gatunkowego wzorca, jest jednocześnie parametrem dyskursywnym (osadzonym w dyskursie inwentarzem środków – Wojtak, 2011a, s. 73). W dyskursie medialnym takie widzenie doświetlających się pojęć jest badawczo nośne, pozwala widzieć teksty w wielu perspektywach.

4. Wizualizacja koncepcji Marii Wojtak

Pisząc o możliwości wykorzystania koncepcji Marii Wojtak do realizacji celów mediolingwistyki, chcieliśmy tę koncepcję zwizualizować. Choć skomplikowanie relacji między poszczególnymi składnikami tej koncepcji, jej wielopoziomowość uniemożliwiły nam przedstawienie jej za pomocą schematu czy diagramu, to z samej wizualizacji nie zrezygnowaliśmy. Pierwszą inspirację odnalazliśmy w wypowiedzi Wojtak, która odpowiadając na pytanie „Jakiego zawodu poza swoim własnym chciałaby spróbować?”, zadeklarowała: „Gdy o zawód idzie, to marzyłam, aby być historykiem sztuki.” (Kita, 2017, s. 25). Drugą w VAN GOGH Multi-Sensory Exhibition – multisensorycznej wystawie największych dzieł Vincenta Van Gogha oraz w całości zrealizowanym techniką malarską filmie *Twój Vincent* z 2017 roku, w reżyserii Doroty Kobieli i Hugh Welchmana. Jak można przeczytać na stronie jednego z miast goszczących wystawę VAN GOGH Multi-Sensory Exhibition:

„to najbardziej innowacyjna forma doświadczania sztuki! Prace słynnego artysty zaprezentowane są dzięki technologii Digital Art 360, która przenosi widzów w niesamowity świat wyobraźni wielkiego mistrza. W specjalnie zaaranżowanej przestrzeni ekspozycyjnej na ekranach o powierzchni ponad 2000 m² będzie można zobaczyć setki dzieł i dosłownie zanurzyć się w świecie obrazów. Wszystkie prace artysty wyświetlane są jako wielkoformatowe, tętniące kolorami płótna. Ściany wokół oraz podłoga przemieniają się w pasjonującą opowieść o życiu i twórczości malarza” („Multisensoryczna wystawa VAN GOGHA w Katowicach dobiega końca”, 2022).

Technologia Digital Art 360 miała nie tyle pokazać prace prekursora malarstwa współczesnego, co – jak czytamy – „przenieść widzów w świat” jego wyobraźni, czyli oddać sposób, w jaki ten świat widział. Dzięki tej technologii obrazy Van Gogha zostały ożywione – przedstawione w ruchu, w zbliżeniu, pozwalającym na przyjrzenie się ich fakturze i składającym się nań detalom, a także z oddalenia, ukazując całościowy zamysł malarza. W filmie *Twój Vincent* podobny efekt uzyskano w trybie animacji, ponieważ film został w całości namalowany tak, aby jak najwierniej uchwycić ducha obrazów Vincenta van Gogha. Zespół złożony ze 125 malarzy namalował 65 000 klatek, które złożyły się na animację; zajęło im to dwa lata („Twój Vincent – making of: ożywianie malarstwa Vincenta van Gogha”, 2017; „Twój Vincent van Gogh. Obrazy z filmu”, 2018). Tym samym *Twój Vincent* był pierwszym na świecie pełnometrażowym filmem stworzonym z obrazów malarskich.

Myśląc o holistyczności i elastyczności koncepcji Wojtak oraz o możliwości jej wykorzystania do realizacji celów mediolingwistyki, dostrzegłyśmy wizualizacyjny potencjał nie tylko multisensorycznej i animacyjnej formy prezentacji malarstwa Van Gogha, lecz także samego tego malarstwa do zwizualizowania zarówno przestrzeni komunikacji medialnej, jak i sposobu myślenia o tej komunikacji przez Wojtak. Zdając sobie sprawę, że przełożenie koncepcji naukowej na język dzieła malarskiego jest pomysłem kontrowersyjnym, ryzykujemy z nadzieją, że wraz z czytelnikami niniejszego artykułu stworzymy wspólnotę wyobraźni opartą na fundamencie multimodalnej interpretacji obrazu Vincenta van Gogha *Gwiaździsta noc*.

Il. 1. Vincent van Gogh, *Gwiaździsta noc* (1889). Museum of Modern Art, Nowy Jork.

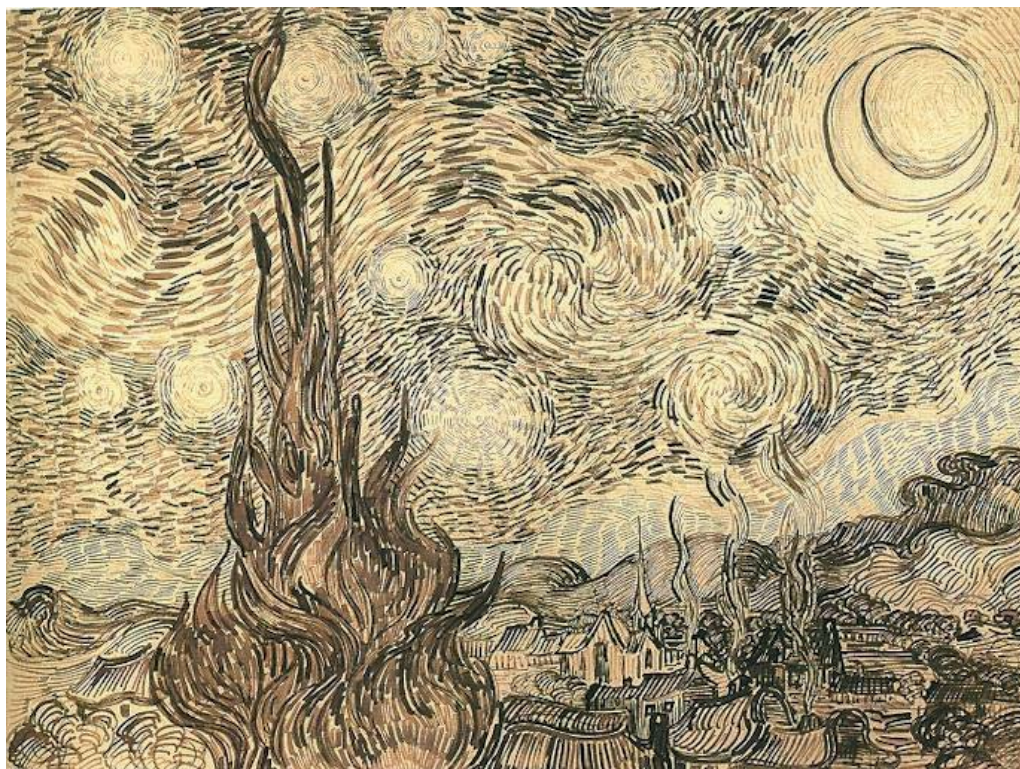
Zródło: „The Starry Night, Vincent van Gogh” (n.d.).

Ten namalowany w 1889 roku obraz jest jednym z najsłynniejszych w dorobku holenderskiego artysty (Cirocka, b.d.). Obrazem namalowanym całkowicie z pamięci jako wyraz wyobraźni autora. Van Gogh chciał pokazać świat takim, jakim go widział, docierając na krańce możliwości jego doświadczenia i jego malarskiej interpretacji:

„Chcę teraz koniecznie namalować rozgwieżdżone niebo. [...] Bez zgłębienia tematu jest oczywiste, że aby namalować rozgwieżdżone niebo, nie wystarczy umieścić białe kropki na błękitnej czerni.” (Kamińska, 2019).

Proponując myślenie o obrazie *Gwiaździsta noc* jako o wizualizacji komunikacji medialnej widzianej przez pryzmat koncepcji Wojtak, prosimy o wyrozumiałość dla dostrzeżonych uproszczeń. Naszym zdaniem, wykorzystując ten obraz, możemy pokazać nie tylko to, że komunikacja medialna ma charakter continuum, lecz także to, że realizuje się w różnych gatunkach – bliższych lub dalszych ich postaciom kanonicznym, wchodzących w różne relacje.

Namawiając czytelnika niniejszego artykułu do podążania za tym wizualizacyjnym podsumowaniem, proponujemy ogląd dwóch dzieł pozostających w ścisłym związku z obrazem *Gwiaździsta noc* – przywoływanego już filmu *Twój Vincent* oraz szkicu obrazu *Gwiaździsta noc*. W pierwszym z tych dzieł – a właściwie w kilkuminutowej jego czołówce, będącej przetworzeniem, „poruszeniem” *Gwiaździstej nocy* – technologicznie zwielokrotniono dynamiczność malarstwa Van Gogha. Poruszenie obrazu warunkuje jego odbiór – prowadzi od niemal

Il. 2. Vincent van Gogh, szkic do obrazu *Gwiaździsta noc* (1889). Kunsthalle Bremen, Brema (obecnie w Moskwie).

Źródło: „Starry Night is held by Russian government” (2018).

mikroskopowego skupienia na poszczególnych jego elementach do panoramicznego spojrzenia z oddalenia. Drugie – jeszcze bez filtra kolorystycznego – pozwala na skupienie się na ruchu pędzla artysty, bez natrączywej konieczności identyfikowania relacji między rzeczywistością a jej mimetycznym przedstawieniem. Traktując szkic *Gwiazdzistej nocy* jako wizualizację rzeczywistości medialnej ujmowanej w formy koncepcji Marii Wojtak, nie chcemy popaść w infantyilizującą ten zamysł pokusę przełożenia poszczególnych kategorii Wojtak na język obrazu.

Proponujemy jednak kilka ogólnych spostrzeżeń. Po pierwsze, spojrzenie na sposób malowania Van Gogha jako na metaforę dyskursu medialnego oraz metody oglądu tego dyskursu (i jego medialnych manifestacji – gatunku i tekstu) przez Wojtak. Oglądu z oddalenia, jak i z mikroskopowej bliskości. Po drugie, jaki na analogię między procesami twórczymi malarza tworzącego obraz nocy i lingwistki oddającej komunikację medialną za pomocą konstruktów teoretycznych. To znaczy nie tylko charakteryzujące obie „naśladowane” rzeczywistości ciągłość i płynność, ale także, po prostu, to, że dla obojga twórców owa rzeczywistość jest punktem wyjścia. A ich myślenie wychodzi od obserwacji rzeczywistych bytów. Teoretyczne zaplecze analiz Marii Wojtak jest osadzone w empirii tekstowej, pozwala bardzo szybko przełożyć te koncepcje, kategorie na medialne praktyki komunikacyjne.

Lingwistka maluje obraz komunikacji międzyludzkiej, uwzględniając jej płynność, zmienność, ale także powtarzalność. Oświetla rzeczywistość medialną – jej warstwy, złożoność – z różnych perspektyw jej funkcjonowania. Wizualizacja ta – choć w dużym uproszczeniu – pokazuje różne perspektywy oglądu komunikacji medialnej.

Na zakończenie oddamy głos samej Wojtak, która genologię widzi

„jako naukę o konwencjach kształtowania ludzkich zachowań komunikacyjnych, typach i wzorcach tych zachowań, realizowanych w różnych kodach semiotycznych” (Wojtak, 2019a, s. 14).

Rozwijając tę myśl, konstatuje, że

„Genologia może być ujmowana jeszcze szerzej i traktowana jako nauka o typach wytworów kultury, które człowiek do pewnego stopnia powieli, w trosce o zachowanie tradycji, tożsamości kulturowej i tworzenia wspólnoty przekonana, zachowań oraz wartości.” (Wojtak, 2019a, 14).

Jesteśmy przekonanie, że badania genologiczne, mediolingwistyczne nie są jedynie badaniem medialnych tekstów, są badaniami szeroko pojętych mediów i człowieka funkcjonującego w mediasferze.

Bibliografia

- Bucher, H.-J. (2015). Rozumienie multimodalne lub recepcja jako interakcja. Teoretyczne i empiryczne podstawy systematycznej analizy multimodalności. W J. Jarosz, R. Opiłowski & P. Staniewski (Red.), *Lingwistka mediów. Antologia tłumaczeń* (s. 79–110). Wrocław–Dresden: ATUT/Neisse Verlag.
- Gajda, S. (1993). Gatunkowe wzorce wypowiedzi. W J. Bartmiński (Red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku* (T. 2 *Współczesny język polski*, s. 246–258). Wrocław: „Wiedza o Kulturze”.
- Grochala, B. (2019). Genologia lingwistyczna w służbie medioznawstwa. W I. Hofman & D. Kępa-Figura (Red.), *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami*. (T. 2, s. 205–219). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kępa-Figura, D. (2021). (Multimodaler) Text als Gegenstand linguistischer Forschung. *tekst i dyskurs – text und diskurs*, 15, 137–155.
- Kępa-Figura, D. (w druku). *Mediolingwistyka otwarta*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kępa-Figura, D., & Ślawska, M. (2023). Koncepcje Marii Wojtak w polskich badaniach komunikacji medialnej – praktyka aplikacyjna. *Studia Medioznawcze*, 24(1), 15–41.

- Kita, M. (2017). Maria Wojtak „na medialnym polu badawczym”. I nie tylko... W I. Hofman & D. Kępa-Figura (Red.), *Współczesne media. Gatunki w mediach drukowanych. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak* (T. 1 *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, s. 19–26). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Klemm, M., & Stöckl, H. (2015). Lingwistyka obrazu – umiejscowienie dyscypliny, przegląd, dezyderaty badawcze. W J. Jarosz, R. Opiłowski & P. Staniewski (Red.), *Lingwistka mediów. Antologia tłumaczeń* (s. 45–56). Wrocław–Dresden: ATUT/Neisse Verlag.
- Kress, G. (2011). Multimodal discourse analysis. In J. P. Gee & M. Handford (Eds.), *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. Routledge. Retrieved on October 20, 2020, from <https://www.routledge-handbooks.com/doi/10.4324/9780203809068.ch3>
- Loewe, I. (2008). Polska genologia lingwistyczna: rekonesans. *tekst i dyskurs – text und diskurs*, 1, 5–15.
- Ptaszek, G. (2017). Wkład Profesor Marii Wojtak w rozwój genologii medialnej. W I. Hofman & D. Kępa-Figura (Red.), *Współczesne media. Gatunki w mediach drukowanych. Prace dedykowane Profesor Marii Wojtak* (T. 1 *Zagadnienia teoretyczne. Gatunki w mediach drukowanych*, s. 27–36). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Skowronek, B. (2012). Mediolingwistyka: założenia koncepcji. *Zeszyt Naukowy. Socjologia*, 26, 340–351.
- Skowronek, B. (2013). *Mediolingwistyka. Wprowadzenie*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Skowronek, B. (2018a). Technologia. Multimodalność. Komunikacja. Nowe wyzwania dla mediolingwistyki. W I. Hofman & D. Kępa-Figura (Red.), *Współczesne media. Media multimodalne* (T. 1 *Zagadnienia ogólne i teoretyczne*, s. 11–19). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Skowronek, B. (2018b). Скворонек, Б. (2018b). Медиалингвистика в Польше. Л.Дускаева (Ред.), Медиалингвистика в терминах и понятиях. Словарь-справочник (с. 68–70). Москва: Флинта.
- Skowronek, B. (2019). Mediolingwistyka w Polsce. Próba podsumowania. W I. Hofman & D. Kępa-Figura (Red.), *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami* (T. 2, s. 21–33). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Skowronek, B. (2021). Schlüsselfragen der Medienlinguistik (aus der gegenwärtigen Perspektive). *tekst i dyskurs – text und diskurs*, 15, 157–170.
- Stöckl, H. (2015). Lingwistyka mediów. O statusie i metodach (wciąż) konstytuującej się dyscypliny badawczej. W J. Jarosz, R. Opiłowski, & P. Staniewski (Red.), *Lingwistka mediów. Antologia tłumaczeń* (s. 23–44). Wrocław–Dresden: ATUT/Neisse Verlag.
- Ślawska, M. (2017). Typologie gatunków medialnych – przegląd stanowisk. *Forum Lingwistyczne*, 4, 15–29.
- Ślawska, M. (2019). Perspektywa genologiczna w badaniu tekstów prasowych/medialnych. W I. Hofman & D. Kępa-Figura (Red.), *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami* (T. 2, s. 221–234). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2004a). *Gatunki prasowe*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2004b). Wzorce gatunkowe wypowiedzi a realizacje tekstowe. W D. Ostaszewska (Red.), *Gatunki mowy i ich ewolucja* (T. 2 *Tekst a gatunek*, s. 29–39). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojtak, M. (2004c). W kręgu paradoksów gatunku, czyli o konwencji i kreatywności w felietonie. W K. Maćkowiak & C. Piątkowski (Red.), *Język polski w perspektywie diachronicznej i synchronicznej* (s. 273–294). Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Wojtak, M. (2005). Adaptacje gatunkowe i ich rola w modyfikowaniu wyznaczników gatunku (na przykładzie wypowiedzi prasowych). W M. Kita & B. Witosz (Red.), *Spotkanie. Księga jubileuszowa dla Profesora Aleksandra Wilkonia* (s. 440–448). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojtak, M. (2006a). Gatunek w formie kolekcji a kolekcja gatunków. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, 15, 143–152.
- Wojtak, M. (2008). *Analiza gatunków prasowych. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2011a). O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu. *tekst i dyskurs – text und diskurs*, 4, 69–78.

- Wojtak, M. (2011b). Osobliwe byty gatunkowe i tekstowe w ich uwikłaniach komunikacyjnych. W D. Ostaszewska & J. Przyklenk (Red.), *Gatunki mowy i ich ewolucja* (T. 4 *Gatunek a komunikacja społeczna*, s. 44–56). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojtak, M. (2014a). Genologiczna analiza tekstu. *Prace Językoznawcze*, 3, 63–71.
- Wojtak, M. (2014b). Sporne i bezsporne problemy współczesnej genologii. *Poradnik Językowy*, 8, 7–22.
- Wojtak, M. (2015a). *Skomplikowane gazety. Studia z zakresu prasowego dyskursu, języka i stylu*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2015b). Dylematy genologa. W E. Bulisz & M. Wojtak (Red.), *Porozmawiajmy o gatunkach. Artystycznych i użytkowych* (s. 11–29). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2019a). *Wprowadzenie do genologii*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2019b). Genologia medialna czy po prostu genologia. W I. Hofman & D. Kępa-Figura (Red.), *Współczesne media. Problemy i metody badań nad mediami* (T. 2, s. 189–204). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2019c). Teoretyczne obramowanie analiz gatunków prasowych (medialnych) – propozycja autorska. *Rocznik Medioznawczy PAU*, 1, 37–53.
- Wojtak, M. (2019d). Autorskie i gatunkowe odzwierciedlanie świata dyskursu (studium przypadku). W B. Ciesek-Ślizowska, B. Duda, E. Ficek, & K. Sujkowska-Sobisz (Red.), *Reprezentacje świata w dyskursach (modele, obrazy, wizje)* (s. 85–96). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojtak, M. (2020a). Tekst wobec reguł gatunku – studium przypadku. W K. Choińska & M. Pachowicz (Red.), *Językoznawstwo. Stylistyka. Kultura* (s. 99–108). Tamów: Wydawnictwo Diecezji Tamowskiej BIBLOS.
- Wojtak, M. (2020b). *Od tekstu do gatunku. Genologiczna analiza konkretnej wypowiedzi prasowej*. W A. Buk, A. Hanus, A. Mac, D. Miller, M. Smykała, & I. Szwed (Red.), *Tekst. Dyskurs. Komunikacja. Podejścia teoretyczne, analityczne i kontrastywne. Text. Diskurs. Kommunikation. Theoretische, analytische und kontrastive Ansätze* (s. 95–108). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Wojtak, M. (2020c). Konkretna wypowiedź jako realizacja reguł gatunku (na przykładzie wywiadu prasowego). W A. B. Strawińska (Red.), *Ojczysta święta mowo!... Wiąże nas twoje słowo. Polszczyzna w perspektywie diachronicznej. Studia i szkice* (s. 595–604). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Wojtak, M. (2021a). Komunikacyjne ukształtowanie wywiadu o tematyce politycznej (studium przypadku). W M. Pataj & E. Pawlak-Hejno (Red.), *Komunikowanie polityk(i) w literaturze i mediach* (s. 319–328). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2021b). Publicystyczna innowacyjność – studium przypadku. W E. Żyrek-Horodyska (Red.), *Zapisując świat. W dziennikarsko-literackim pejzażu form, tematów, gatunków. Prace ofiarowane Dr. hab. Andrzejowi Kaliszewskiemu Profesorowi UJ* (s. 63–78). Kraków: Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Źródła internetowe

- Cirocka, A. Gwiazdzista noc. (b.d.) Pobrane 12 stycznia 2023 z <http://www.isztuka.edu.pl/i-sztuka/node/529>
- Kamińska, P. (2019). Vincent van Gogh „Gwiazdzista noc”. Pobrane 1 grudnia 2022 z <https://niezlasztuka.net/o-sztuce/vincent-van-gogh-gwiazdzista-noc>
- Multisensoryczna wystawa VAN GOGHA w Katowicach dobiega końca. (25 listopada 2022). Pobrane 28 listopada 2022 z <https://katowice.naszemiasto.pl/multisensoryczna-wystawa-van-gogha-w-katowicach-dobiega/ar/c13-9104795>
- Starry Night is held by Russian government. (27 August 2018). Retrieved from <https://www.lootedart.com/news.php?r=T852GG918771>
- The Starry Night, Vincent van Gogh (1889), MoMA The Museum of Modern Art, New York, Stany Zjednoczone. (n.d.). Retrieved from <https://artsandculture.google.com/asset/the-starry-night/bgEuwDxeI93-Pg?hl=pl>
- Twój Vincent – making of: ożywianie malarstwa Vincenta van Gogha. (24 października 2017). Pobrane 2 grudnia 2022 z https://www.youtube.com/watch?v=eEl-jwIcR9s&ab_channel=NEXTFILMPL
- Twój Vincent van Gogh. Obrazy z filmu. (2018, maj). Pobrane 2 grudnia 2022 z <https://muzeum.bytom.pl/?exhibition=obrazy-z-filmu-twoj-vincent>